

SYMPÓZIUM O HEGLOVI A SLOVANOCH

Zaujímavá téma Hegel a Slovania, ktorá inšpirovala k štúdiu recepcie Hegla v slovanských kultúrach 19. storočia už A. Čiževského, bola v decembri 1964 predmetom päťdňového sympózia poľských a československých historikov filozofie vo Varšave. Ukázalo sa, že to bol šťastný nápad venovať prvé spoločné pracovné stretnutie našich filozofov práve tejto téme. A to nielen preto, že sme si mohli vzájomne bezprostredne ozrejmovvať príbuznosti a rozdielnosti slovanských hegeliánskych systémov a že výsledky tohto pracovného stretnutia budú vo forme zborníka pekným darom VI. medzinárodnému kongresu Heglovej spoločnosti v Prahe roku 1966, ale dôvody sú aj všeobecnejšie a z hľadiska metodológie národných dejín filozofie aktuálnejšieho charakteru. V krátkosti sa na začiatku zmienim práve o tejto stránke.

Už v priebehu prípravy sympózia sa nastolila otázka, akú koncepciu voliť pre spracovanie referátov: či sa pridržať systematickej historickej rekonštrukcie a popisu hegeliánskych prvkov u slovanských mysliteľov a ich konfrontácie s Heglom, alebo urobiť analýzu problémov, ktoré majú korene v Heglovej filozofii a naši ohlas a rozpracovanie v myšlienkovom vývoji slovanských národov. V tomto prípade by v podstate šlo o to, ukázať ako slovanskí myslitelia Hegla pochopili, akú funkciu zohral v ich myslení a v histórii ich národov, prípadne v akom vzťahu je toto hegeliánske dedičstvo k ďalšiemu vývinu filozofie v týchto krajinách.

Priebeh sympózia potvrdil závažnosť postavenia tejto otázky, keďže väčšina referátov — vychádzajúc z druhej spomenutej alternatívy — podávala prehľad vlastných filozofických stanovísk slovanských hegeliánov a transformáciu heglovských filozofických princípov na poľskej, slovenskej, českej, prípadne ruskej pôde. Prítom sa takmer vo všetkých referátoch ukázalo — či išlo o Smetanu, Štúra, Dembowského, Cieszkowského atď. — že popri Heglovi figurujú v týchto systémoch aj iné inšpiračné zdroje (Schelling, Fichte, Herbart, Herder, literárny romantizmus, náboženský idealizmus, francúzska sociálna filozofia atď.) Okrem toho výklad Hegla a jeho syntetizovanie s inými ideovými smermi sa ukázali závislé od rôznych objektívnych i subjektívnych predpokladov a potrieb jeho slovanských interpretov. Mnohoznačnosť a mnohostrannosť Heglovej filozofie dávala pritom možnosť rôznych interpretačných a problémových variant. V podstate a zhruba možno však aj v slovanskom hegelianizme hovoriť o tendenciách, ktoré zodpovedajú „lavici“ a „pravici“ v Nemecku. Je to logické, keďže obdobie 40. rokov, keď hegelianizmus intenzívne preniká do slovanských krajín, je už neodmysliteľné od pôsobenia mladohegeliánov v Nemecku.

V súvislosti s týmito skutočnosťami sa na sympóziu spontánne a s teoretickou nástojčivosťou formoval rad otázok, ktoré by bolo treba objasniť v záujme historicko-filozoficky zodpovedného hodnotenia vplyvu Hegla na slovanské myslenie.

Je hegelianizmus u Slovanov iba epizódou, aj keď epizódou významnou? Možno a treba hovoriť u Slovanov o hegelianizme a či o pseudohegelianizme, o lavici a o pravici? Porozumeli Slovania Hegla teoreticky, alebo je jeho prijatie motivované iba mimo-teoretickými, spoločenskopolitickými potrebami? Bol Hegel niektorými slovanskými mysliteľmi prekonaný tým, že nebol prijatý v jeho „ontoteologickom“ princípe, ale skôr v lavohegeliánskej interpretácii filozofie praxe a činu? Alebo ide o nižšiu teoretickú úroveň recepcie Hegla, ktorá vylučuje adekvátne filozofické prekonanie? Je špecifická recepcia Hegla u Slovanov podmienená subjektívnymi, osobnými vlastnosťami jeho nasledovníkov, alebo vyplýva z imanentného filozofického vývinu týchto krajín a z utilitarnej reakcie slovanských mysliteľov na parciálne problémy Heglovej filozofie?

Takéto otázky vedú však ďalej k všeobecnejším úvahám o možnosti „čistej“, „vše-

stranne autentickej“ recepcie akéhokoľvek filozofického systému v iných historických podmienkach. Je známe, že ani história filozofie, ktorá sa usiluje o objektívnu rekonštrukciu filozofických systémov a vernú interpretáciu ich princípov, nie je obrnená proti dobovej podmienenosti svojho výkladu. Historici filozofie rôznych dejinných epoch a kultúrno-svetonázorových východísk zdôrazňujú vždy iné a iné stránky minulých systémov, dávajúc pritom možno iný zmysel i celku, než mu dával sám autor. „Myslitelia 19. storočia pochopili Hegla inak ako my, ale aj inak, ako sa chápal a aký význam svojmu učeniu pripisoval sám,“ zdôrazňoval v diskusii známy poľský historik filozofie Bronislaw Baczko.

Filozofi — tvorcovia systémov sú voči iným systémom, ku ktorým sa prikláňajú, z ktorých čerpajú, ktorých poznatky sa pokúšajú tvorivo aplikovať pri vlastnom riešení otázok, ešte v uvoľnenejšom vzťahu než napr. historik filozofie. Im totiž nejde o výklad a interpretáciu, ale predovšetkým o vlastný spôsob riešenia otázok, teda nie o pasívnu recepciu, ale o myšlienkový akt, ktorý sa odohráva v súlade s ich vlastnými historickými podmienkami (stupňom poznania, spoločenským a kultúrnym milieu atď.) a subjektívnymi schopnosťami. Tam, kde by išlo iba o pasívne prevzatie minulého systému, bez prvoradej snahy riešiť vlastnou myšlienkovou tvorbou súčasné problémy, došlo by k neplodnému, schematickému epigónstvu, k mechanickej reprodukcii starého, k prevzatiu myšlienky bez ohľadu na skutočnosť. V takomto zmysle napr. ani Marx, ako správne poukazoval B. Baczko, nemôže byť pre nasledovníkov „nadhistorickou“ autoritou, ku ktorej by čas a vývoj nepridávali stále nové a nové otázky a pokusy o ich riešenie. Marxove otázky môžu byť totiž aj našimi, naše však nemohli byť jeho.

Pokiaľ ide o otázku autenticnosti Hegla u slovenských mysliteľov, možno tiež súhlasiť s Baczkom, že ju treba stavať predovšetkým ako otázku jeho adaptácie a pôsobenia v ich životnom i historickom prostredí, t. j. s jeho „historicko-funkcionálnou“ aplikáciou. K tomu, pravda, historici filozofie, ktorí skúmajú jednotlivé slovanské hegelianske systémy, nemôžu, podľa nášho názoru, dospieť ináč, než že budú skúmať predovšetkým teoretickú úroveň a imanentný filozofický obsah týchto systémov. Potom možno pochopiť ich charakter vzhľadom na vývoj európskej filozofie po rozklade veľkého Heglovho systému ako aj v súvislosti so spomenutou historicko-spoločenskou funkčnosťou.

Živá diskusia doprevádzala jednotlivé referáty, čo bolo veľmi osviežujúce; zabrala však toľko času, že autori mnohých referátov neprišli k slovu, a to bolo iste pre nich málo príjemné. V krátkosti sa zmienim teraz o referátoch — vlastne prednesených statiach — lebo napospol šlo o rozsahove a obsahove značne náročné práce.

*

Referáty, ktoré odzneli na sympóziu, aj referáty ktoré neboli prednesené a budú zahrnuté iba do spomínaného zborníka, boli osnované na požiadavke všeobecne ideového a problémového profilovania hegelianizmu v tej-ktorej krajine, eventuálne u jednotlivých mysliteľov, básnikov, politikov. Ide teda o celkom iný zámer, než sledoval Čiževského zborník Hegel bei den Slaven. Poľské sympóziu nechcelo dať vznik nejakej kompletnej príručky dejín hegelianizmu u Slovanov, ktorá by vyčerpala všetok, často úplne zastaraný a bezcenný materiál. Budú to skôr vybrané podstatné kapitoly z tejto bohatej problematiky. Pričom, podľa voľby autorov, niektoré riešia tému v teoreticky všeobecnejšej rovine, iné upierajú pozornosť na špecifickjšiu, detailnejšiu otázku.

K referátom so širšou problematikou patrili referát Ireny Michňákovej *Ideový profil českého hegelianizmu 19. storočia* a referát Bronislawa Baczku *Problémové horizonty v poľskom hegelianizme*. I. Michňáková podala na pozadí rozboru ideovej a sociálnopoli-

tickej situácie v českom živote z prvej polovice 19. storočia prehľad filozofických stanovísk mysliteľov poznačených a poučených Heglom: Klácela, Štorcha, Hanuša a Smetanu. Ukázala súčasne, že napriek epizodickému príklonu českého myslenia k Heglovi zostáva desaťročie kontaktu s ním veľmi významným a azda i nedoceneným momentom v diskusii o poňatí filozofie a o jej mieste v kultúre a spoločnosti. Od Klácelových pokusov o kresťanskosocialistický model spoločenského usporiadania „vecí človeka“ cez Štorchove a Hanušove dejinno-filozofické úvahy k Smetanovmu radikálne demokratickému poňatiu dejín, človeka, spoločnosti, ich dejinného pohybu a zmyslu dostáva tu filozofia úlohu odpovedať na otázky, ktoré smerujú nad ňu a mimo nej, k praktickej aktivite človeka, k spoločenskej praxi. V Smetanovi dospieva táto tendencia k záveru o prichádzajúcej epoche humanistického socializmu a komunizmu. Súčasne ho vedie toto presvedčenie k spolupráci s revolučným hnutím roku 1848.

B. Baczko nastolil v svojom referáte základné všeobecné problémy poľského hegelianizmu. Uvediem ich aspoň tézovite: Poľský hegelianizmus nebol ortodoxný, ale špecificky národne adaptovaný, poznačený mladohegeliánskym prekonaním Hegla i prvkami iných filozofických sústav a romantickej literatúry. Heglovská filozofická perspektíva slúžila v Poľsku na konfrontáciu aktuálnych poľských záležitostí so spoločensko-politickými a morálno-intelektuálnymi problémami v ostatnej Európe. Táto konfrontácia mala umožniť zhodnotenie spoločenských a morálnych síl v Poľsku a osvetliť osud i úlohu Poľska v súčasnom svete. Poľský hegelianizmus bol však i výrazom slabosti spoločenskej skutočnosti a prejavoval sa v ňom i proces a vedomie krízy poľskej šľachtickej kultúry a jej rozkladu. V súvislosti s úlohou, ktorú v Poľsku hegelianizmus konkrétne mal, kládol sa dôraz predovšetkým na filozofiu dejín a filozofiu spoločnosti a ponímal sa ako určitá koncepcia poslania človeka, jeho smerovania k slobode, jeho vzťahu k bohu, ľudstvu, národu a histórii. Z tých istých pozícií nesie sa i kritika Hegla a námietky proti jeho abstraktnosti, jeho pasívne poznávaciemu vzťahu k skutočnosti, proti bezobsažnému charakteru jeho absolútnej idey atď. atď. Na základe tejto opozície vzniká v Poľsku požiadavka „prevýšenia“ hegelianizmu a postavenie novej filozofie: filozofie konania „činu“ a prítomnosti, ktorá by prekonala antinómiu idey a života a ukázala cestu k ich syntéze. Táto filozofia, čerpajúc zo slovanských a najmä poľských prvkov, bola by súčasne národná a svetová. Baczko pritom konštatuje rozdiely medzi hegelianmi praviceového typu (Cieszkowski, Trentowski, Krasieński, Libelt) a ľavicového typu (Dembowski, Kamiński). Ukázal však i to, že sa táto diferenciácia odohrávala na základe spoločných, formálne príbuzných požiadaviek, opozičných vlastnému Heglovmu systému.

Konkrétny obraz o názorových rozdieloch „pravice“ a „ľavice“ podávali ďalšie, špeciálnejšie referáty, zamerané predovšetkým na najvýznamnejšie postavy jednej i druhej orientácie. Z prvej skupiny to bola tvorba Cieszkowského a Krasieňského, z druhej tvorba Dembowského. Analýze náhľadov Cieszkowského i Dembowského venovalo sa viacej referátov. Z tých, čo na sympóziu odzneli, bol témou i závermi zaujímavý pokus A. Walického o *Porovnanie Cieszkowského a Gercena*. Autor, známy obsiahlou monografiou o filozofii konzervatívnych slavianofilov, vychádzal z tvrdenia, že mladý Gercen zdieľal s Cieszkowským mnoho podobných náhľadov, ktoré aj keď sa Gercen vyvíjal v smere radikálnej ľavice, neboli v jeho vývoji bezvýznamné. Tieto svoje tvrdenia dokladal nielen vyhlásením samého Gercena (v liste Ogarevovi z roku 1839) o „nápadnej zhodnosti“ vlastných náhľadov s myšlienkami Cieszkowského diela *Prolegomena zur Historiosophie*, ale aj podrobnou analýzou filozofických náhľadov oboch mysliteľov. Ich zhodnosti vidí v kritike Hegla z pozícií personalizmu a aktivizmu, v podobnosti periodizácie dejín a všeobecnej historicko-filozofickej schémy a v príbuznej charakteristike prichádzajúcej epochy „činu“.

Analýza týchto podobných postojov privádza autora k záveru, že ich podobnosť nie je formálna, ale svedčí o určitej príbuznej ideologickej situácii v slovanských krajinách vôbec, ktorá spôsobila takmer rovnaké námietky proti Heglovi z pravice i ľavice.

Ilustrácií ľavicovej interpretácie „teórie činu“ ako revolučnej negácie a prekonania Hegla v Poľsku bol venovaný referát R. Panasiuka *Hegelianizmus a socializmus v tvorbe E. Dembowského*. Autor analyzoval Dembowského spoločenské ideály a snažil sa ukázať, ako sú závislé od kategórií a schém Heglovej i mladohegeliánskej filozofie. Filozofia v koncepte Dembowského musí slúžiť aktuálnym spoločenským potrebám, a nie kontemplatívnej činnosti abstraktného rozumu. V kritike Hegla blíži sa v tomto momente k hladiskám Feuerbachovým a Stirnerovým, ale aj k hladiskám domáceho Cieszkowského. Najmä v začiatkovej fáze svojho vývinu bol Dembowski inšpirovaný Cieszkowského *Prolegoménami k historiosofii* a romantickou koncepciou úlohy umenia v spoločnosti. Za najvyššiu formu prejavu vedomia (absolútneho ducha) v ľudstve považoval umenie — tvorbu, ktoré smerujú k príprave dokonalej spoločnosti. Už tu hlavný dôraz kladie na myšlienku slobody, ktorá i keď pochádza z Heglovej filozofie, je poznačená jednak Feuerbachovým humanizmom, jednak projektom utopických socialistov. Slobodná budúca spoločnosť vznikne zákonite ako dôsledok imanentnej tvorby dejín, avšak uskutočniť sa môže iba odstránením vonkajších foriem nadvlády a násillia (majetku, politiky atď.) a ustanovením spoločnosti ľudí ekonomicky rovnoprávných a vo všetkých záležitostiach samovládnych. Úlohu umenia nahrádza v ďalšom štádiu podľa Dembowského veda o spoločnosti, ktorej cieľom je objasnenie zákonov historického a spoločenského procesu.

Dembowski, reprezentant radikálnych, revolučných požiadaviek poľských roľníckych mas, asimiloval tak ideu socializmu a kategórie heglvskej filozofie dejín v samostatnú koncepciu, ktorá je ideovo príbuzná najviac tomu smeru, ktorým v Nemecku prekonávali Hegla Hess, Marx a Engels.

Filozofickú tvorbu Dembowského osvetľovali v rôznych súvislostiach i ďalšie referáty: *Dembowského poňatie filozofie na pozadí heglvskej ľavice* (Z. Kunderowics) a *Dembowski a Bakunin* (H. Temkinowa). Tvorbe Cieszkowského bol venovaný aj ďalší referát *Cieszkowski v očiach Nemcov na prelome 30.—40. rokov 19. storočia*. (J. Garwics) a protihegeliánske tendencie v Poľsku analyzoval referát *Poľský predpozitivismus proti heglvskej filozofii* (B. Skarga). Žstoda, že sa pre časovú tieseň nemohli tieto referáty predniesť a prediskutovať. Tým zostala jednak nevyužitá možnosť konfrontácie stanovísk rôznych autorov k rovnakému problému, jednak, čo je horšie, sympóziu sa mnohých problémov vôbec nedotklo. Z československej strany neodzneli napr. zaujímavé referáty *O úlohe L. von Steina pri sprostredkovaní nemeckej dialektiky v českej sociálnej teórii* (J. Pešková) a *Hegel a ruská revolučne demokratická estetika* (L. Novák).

Naproti tomu sa k Smetanovi ako k najdôležitejšej postave českého hegelianizmu vrátil ešte J. Zumr v osobitnom referáte *A. Smetana a A. Labriola*. Išlo v ňom o porovnanie Smetanovho a Labriolovho svetonázorového vývinu, v ktorom hrala dôležitú úlohu tak Heglova filozofia, ako i filozofia Herbartova. Obaja myslitelia sa prepracovali k vlastnému stanovisku poučením sa na Heglovej a Herbartovej kritike metafyzického substancializmu. Obaja však podnikli aj samostatnú konfrontáciu týchto systémov a pokus o prekonanie abstraktného heglvského univerzalizmu Herbartovým konkrétnejším a kritičejším hladiskom.

Zaujímavý a so zmyslom pre protirečivosť a konfliktovosť svetonázorového vývinu M. Bakunina koncipovaný bol referát K. Michňáka *Bakunin a Hegel*. Nezakrývajúc Bakuninovu teoretickú a filozofickú obmedzenosť i jeho odlišné poňatie princípu negativity a kritiky existujúcej skutočnosti, než aké mal Marx, vyzdvihol referát Bakuninov význam v európskom duchovnom vývoji 19. storočia. Dotkol sa i dôvodov kritiky Bakunina

zo strany dogmatického marxizmu a súčasne uplatnil mnoho podnetných pripomienok na margo pochopenia Hegla u Slovanov, najmä v Rusku.

Problematiku slovenského hegelianizmu analyzovala v referáte *Štúrovo poňatie historického diania a postavenie človeka v dejinách* autorka tejto zprávy. V referáte nešlo o celkovú a komplexnú charakteristiku slovenského hegelianizmu ani Štúrových náhľadov, ale o rozbor tých otázok, kde Štúrovo myslenie stálo na úrovni mnohých najväčších teoretických výsledkov jeho doby a znieslo porovnanie napr. i s Cieszkowského filozofiou dejín a človeka. Autorka sa pritom pokúsila objasniť príčiny prijatia a takého značného rozšírenia Heglovej filozofie na Slovensku a jeho historickofunkcionálnu adaptáciu v ideológii slovenského národného obrodzenia v súvislosti s osobitným Štúrovým prepracovaním Heglových princípov. Ukázala, ako sa v Štúrovom „prekonaní“ Hegla uplatňuje požiadavka konkrétnej aktivity človeka, národov a ľudstva v dejinnom procese, ako sa Štúr blíži k pozíciám filozofie „činu“, života a spoločenskej praxe.

Referát, ktorý bol zaradený na sympóziu medzi prvými, prispel nepriamo i do spomenutej diskusie o otázke charakteru prekonania Hegla u Slovanov, o otázke významu Heglovej ľavice a pravice pre slovanskú filozofiu atď.

Mnohé otázky, ktoré sa na varšavskom sympóziu nastolili, zostali nedopovedané. Iste bude príležitosť vrátiť sa k nim, najmä ak sa na spomenutom pražskom heglšovskom kongrese vytvorí osobitná sekcia pre slovanskú hegeliansku problematiku.

Elena Városová

STRETNUTIE SOCIOLOGOV VO VARŠAVE

Spolupráca sociológov socialistických krajín sa začína sľubne rozvíjať. Počas jedného roku sa uskutočnili tri konferencie (november 1963 Smolenice, jún 1964 Hrazany, november 1964 Varšava). Napriek tomu, že každá konferencia mala svoju zvláštnu tematiku a riešila špecifické problémy, predsa sa na všetkých týchto konferenciách zákonite objavovali problémy, ktoré sú aktuálne pre súčasnú etapu vývinu marxistickej sociológie. Je to najmä otázka vzťahu empirie a teórie v marxistickej sociológii.

Konferencia vo Varšave (17. 11. 1964 — 22. 11. 1964) bola pôvodne plánovaná ako konferencia československých a poľských sociológov, ktorí už dva roky úzko spolupracujú. Neskoršie sa zmenila jej koncepcia a boli pozvaní aj sociológovia z Rumunska a Maďarska. Konferencia mala pracovný charakter s obmedzeným počtom účastníkov. Z ČSSR sa s referátmi na konferencii zúčastnili: Horáková, Jodl, Kadlecová, Pašiak, Rejholec, Sagara, Slejška a Tauber. Trojčlennú maďarskú delegáciu viedol A. Hegedüs a rovnako početnú rumunskú M. Cernea. Na rokovaní sa zúčastnilo asi 30 poľských sociológov.¹

Na plenárnej časti konferencie, ktorú otvoril akademik prof. Jan Szczepański, zástupca riaditeľa Inštitútu filozofie a sociológie vo Varšave (Inštitút bol organizátorom tejto konferencie), predniesli referáty: prof. J. J. Wiatr — *Teoretické problémy sociologického výskumu v socialistickej spoločnosti*; dr. M. Cernea — *Nové prvky socialistickeho vedomia vo svetle sociologických výskumov*; prof. A. Hegedüs — *O metodologických problémoch integrácie marxistickej sociológie*; dr. D. Slejška — *Teoretické problémy sociologických výskumov pracovných skupín*.

J. Wiatr a A. Hegedüs sa zaoberali všeobecnejšími problémami rozvoja marxistickej sociológie. Snažili sa charakterizovať súčasný stav sociológie v socialistických krajinách, tendencie, ktoré v nej prevládajú, a akútne teoretické a metodologické otázky.

¹ Pretože Sociologický časopis v čísle 2 uverejňuje podrobnú zprávu z konferencie, obmedzím sa len na stručnú informáciu.